

İNZİBATI İCRAATIN NƏZƏRİ VƏ HÜQUQİ ƏSASLARI

Məmmədova Könül Rafiq qızı,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Dövlət İdarəçilik Akademi-
yasının “Hüquq” kafedrasının müəllimi,
AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitu-
tunun dissertantı.

e-mail:konulrafiqoglu@gmail.com

*Müxtəlif xarakterli mübahisələrin tən-
zimplənməsi, insanlar, dövlət, qeyri-dövlət
orqanları arasında münaqişələrin mahiyyəti
üzrə həll edilməsi, ən optimal qanuni həlli
yolunun müəyyənləşdirilməsi məhz ədalət
mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələrin
səlahiyyət dairəsinə daxildir.*

*Digər məhkəmələr kimi inzibati məhkə-
mələr də insan hüquq və azadlıqlarının mü-
dafiəsində misilsiz rola malikdir. İnzibati
məhkəmə icraatı malik olduğu hüquqi təminat
və hüquq bərpəedici potensial vasitəsilə hü-
quqi kolliziyaların həll edilməsinə kömək
edə bilir.*

*İnzibati orqanlar dövlətin vətəndaşla,
şəxslərlə ünsiyyət quran vasitəsi olduğundan
yaranmış münasibətdə vicdanlı, qanuni, hü-
quqi, ədalətli davranış qaydalarına riayət
edilməsi inzibati sferada vətəndaş məmnun-
luğunun yaradılmasına, inam və etimadın
yüksəldilməsinə müsbət təsir edir.*

*Hüquqi dövlətdə inzibati məhkəmə icraatı
dövlətin cəmiyyətlə ünsiyyət vasitəsi, hətta
mühüm atributu olaraq hüquqları pozulmuş
şəxslərin hüquqlarına, mənafelərinə toxunan
inzibati xarakterli aktlarına, inzibati orqan-
ların qanunsuz hərəkətlərinə, yaxud hərə-
kətsizliyinə, özbaşınalığına qarşı çıxan, zəruri
məsuliyyət müəyyən edən məhkəmə sisteminin
bir qolu olmaqla ədalət mexanizmidir.*

*Məqalədə ədalət mühakiməsində inzibati
məhkəmə icraatının nəzəri və hüquqi əsasları
təhlil edilmiş və inzibati sahədə pozulmuş
hüquqların bərpasında mühüm rola malik
olması sistemli şəkildə tədqiq olunmuşdur.*

Açar sözlər: hüquq və azadlıq, ədalət
mühakiməsi, inzibati məhkəmə icraatı.

Cəmiyyət formalaşdıqdan sonra tə-
sərrüfat, şəxsi həyat, sosial-iqtisadi
sferada insanlar arasında müxtəlif məzmunlu
mübahisələr olmuşdur ki, hüququn forma-
laşması ilə bu mübahisələrin məhkəmə qay-
dasında həllinə daha da önəm verilmişdir.
Mübahisələr kateqoriyasına nəzər yetirdikdə
burada dövlət məmurları ilə vətəndaşlar ara-
sında yaranmış anlaşmamazlıqlar, pozuntuların
da xüsusi yer tutduğunu görmək müm-
kündür.

İlk öncə mübahisənin nə olması, hansı
mənəni ifadə etməsini aydınlaşdıraraq. “Mü-
bahisə” latın dilindəki “conflictus” sözündən
yaranmaqla maraqların, baxışların toqquş-
masını ifadə edir. Yerli təcrübəyə nəzər ye-
tirdikdə isə, Azərbaycan dilinin izahlı lüğə-
tində “mübahisə - müzakirə zamanı araya
çıxan bəhs, deyişmə” kimi qiymətləndirilir.
(1)

Sözgedən anlayış həmçinin, mənbələrdə
qarşılıqlı fəaliyyətdə olan tərəflərin bir-birinə
zidd məqsədlərinin, mövqelərinin, görüşlə-
rinin toqquşması kimi də xarakterizə olunur.
(2)

Şəxslər arasında müxtəlif predmetə əsas-
lanan mübahisələr olsa da, həmin mübahisələr
hüquq pozuntusu ilə əhatə olunduğu təqdirdə
bu mübahisələr hüquqi münaqişə kimi for-

malaşır. Mübahisələr üzrə müxtəlif yanaşmalar olduğu kimi hüquqi mübahisələrə, müqəbilərə dair də müəlliflərin müxtəlif fikirləri, yanaşmaları mövcud olmuşdur.

Belə ki, bəzi tədqiqatçıların zənnincə, hüquqi münaqişə tərəflərin – yəni, dövlət və onun orqanlarının, ictimai birliklərin, vətəndaşların hüquq subyektlərinin hüquqi vəziyyətinin və statusunun qanuna zidd şəkildə dəyişdirilməsi məqsədilə yaranan qarşıdurması kimi dəyərləndirilir. (3)

Hüquqi sferada yaranmış münaqişələrin, mübahisələrin xarakterindən asılı olaraq mübahisənin inzibati olub-olmamasını aydınlaşdırmaq olur. Mənbələrdə qeyd olunur ki, inzibati orqanlar öz səlahiyyətlərindən hüquqazidd istifadə edərək vətəndaşların subyektiv hüquqlarını pozduqda tərəflər arasında inzibati hüquqa dair mübahisə mövcud olur. (4)

Azərbaycanlı alimlərdən akademik Ramiz Mehdiyev isə münaqişələrlə bağlı vurğulayır ki, vətəndaşların azadlıqlarını məhdudlaşdıran, insanın fərdi muxtariyyətini, onun niyyət və tələbatının sərbəst ifadə və təmin edilməsi imkanlarını buxovlayan və əzən şərait yaranıqda münaqişələr meydana çıxır. (5)

Əks edilmiş mübahisələrin və hüquqi münaqişələrin həllində, onların tənzimlənməsində, dövlət və qeyri dövlət orqanları, şəxslər arasında yaranmış anlaşmazlıqlara mahiyyəti üzrə baxmaq, qanuni şəkildə həll etmək bildiyimiz kimi məhz ədalət mühakiməsinin səlahiyyətinə daxil edilmişdir.

Mənbələrə nəzər yetirdikdə görünür ki, ədalət mühakiməsi özünü adətən iki səpkidə göstərir: ədalət mühakiməsi həm hüquq mühafizə fəaliyyətində, həm də məhkəmə hakimiyyətində mühüm yerə malikdir.

Haqlı olaraq vurğulanır ki, məhkəmə - haqq və ədalətin sadıq keşikçisi olub, ədalət mühakiməsini həyata keçirməklə müəyyən edilmiş hüquq qaydalarını pozanlar barəsində dövlət məcburiyyət tədbirlərini tətbiq etmək səlahiyyətinə malik hakimiyyət orqanıdır. (6)

Başqa bir ədəbiyyatda isə göstərilir ki, məhkəmələr həm də vətəndaşlarda qanunlara, cəmiyyətdə qəbul olunmuş davranış standartlarına hörmət hissi tərbiyə etməklə əhəmiyyətli ideoloji rol oynayırlar. (7)

Ədalət mühakiməsini həyata keçirən məhkəmələrin dövlət idarəçilik mexanizminin qayda və qanunlara uyğun sistemli şəkildə təşkil edilməsinə, sabitliyin, asayışın, qanuna itaətin formalaşmasında olqduca mühüm rola malik olmasını tarixə nəzər yetirdikdə daha aydın görmək mümkündür.

Şəxslərin qanunları pozması, bir-birinin hüquqlarına zidd hərəkət etməsi, üzərlərinə düşən vəzifələri, öhdəlikləri layiqincə yerinə yetirməməsi nəticəsində hüquqi münaqişələr meydana gəlir və onun da ədalətli tənzimlənməsi, mühakimə edilməsi üçün məhkəmələrə müraciət edilir. Əlbəttə ki, tarixə və müasirliyə müqayisəli şəkildə baxsaq hər bir dövrdə məhkəmə araşdırması, mübahisələrin hüquqi həlli prosedurunun fərqli olduğu aydın görünür. Lakin buna baxmayaraq zamanın, məkanın tələbinə uyğun şəkildə şəxslər tərəf olduqları mübahisələrin həllini son çıxış yolu kimi məhkəmələrdə görmüşlər.

Dünya yaranandan insanların, toplumun maraqlarına xidmət üçün cəmiyyət və dövlətin maraqları məcmu, vəhdət şəkildə təşkil edilə də, danılmaz faktdır ki, bəzən dövlətin, yəni dövlət orqanları ilə vətəndaşların maraqları üst-üstə düşür. Dövlətlə cəmiyyət arasında mövcud münasibət mahiyyət etibarilə inzibati

xarakter daşıyır və bu münasibətdən yaranan münaqişələr də əlbəttə ki, inzibati icraat qaydasında xüsusi baxış tərzini tələb edir.

İnzibati münahisə, inzibati məhkəmə icraatına dair əslində konkret fikir mövcud deyil. Hüquq camiasında bu sahədə bir-birini təsdiq edən və hətta bəzən biri digərini təkzib edən müxtəlif yanaşmalar mövcud olmuşdur.

Belə ki, nəzəriyədə bir qrup müəlliflər inzibati məhkəmənin predmetinə inzibati xətalrı, bəziləri inzibati hüquqi mübahisələri, başqaları isə həm inzibati xətalrı, həm də inzibati hüquqi mübahisələri daxil edirlər. (8)

A.V. Zelentsov və E.V. Slepçenko da həmçinin, həm inzibati xətalrı, həm də inzibati mübahisələri inzibati məhkəmə icraatının predmeti hesab edən müəlliflərdəndirlər. (9)

Qeyd olunan müddəaya əsasən, haqlı olaraq, vurğulamaq mümkündür ki, müasir dövrdəki inzibati hüquq insan hüquq və azadlıqlarının qanuna uyğun təminində, dövlətin inzibati orqanlarının qanun pozuntularının qarşısını almasında, sui-istifadə, neqativ halların aradan qaldırılmasında zəruri əhəmiyyət kəsb edən qorunma, müdafiə, mühafizə üsullarını yaradaq qanunun aliliyinin təmin edilməsi istiqamətində mövcud mühüm sahədir.

İnzibati orqanlar dövlətin vətəndaşla, şəxslərlə ünsiyyət quran vasitəsi olduğundan yaranmış münasibətdə vicdanlı, qanuni, hüquqi, ədalətli davranış qaydalarına riayət edilməsi inzibati sferada vətəndaş məmnunluğunun yaradılmasına, inam və etimadın yüksəldilməsinə özlüyündə müsbət təsir edir.

Hüquqi dövrdə inzibati məhkəmə icraatı, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, dövlətin cəmiyyətlə ünsiyyət vasitəsi, hətta mühüm atributu olaraq hüquqları pozulmuş şəxslərin

hüquqlarına, mənafelərinə toxunan inzibati xarakterli aktlarına, inzibati orqanların qanunsuz hərəkətlərinə, yaxud hərəkətsizliyinə, özbaşınalığına qarşı çıxan, zəruri məsuliyyət müəyyən edən məhkəmə sisteminin bir qolu olmaqla ədalət mexanizmidir.

Lakin onu da vurğulamaq gərəklidir ki, inzibati məhkəməni hüquqi dövlətin mühüm atributlarından hesab edənlərlə yanaşı, inzibati məhkəmə icraatını hakimiyyətlərin bölgüsü prinsipinə qarşı qoyaraq bir orqanın daxilində inzibati hakimiyyətlə məhkəmə hakimiyyətinin birləşdirilməsini azadlıq ideyasına zidd hesab edənlər də olmuşdur.

Müasir inzibati məhkəmə icraatının tarixinə nəzər yetirdikdə, bu məhkəmənin yaranma vaxtına, ümumilikdə ilk olaraq harada yaranmasına dair konkret fikir, mühakimənin olmadığı bəlli olur.

M.M. Kovalevski, F.V. Taranovski kimi bir sıra müəlliflər inzibati məhkəmə icraatının tarixini qədim və orta əsrlər dövründəki Avropa ölkələri ilə əlaqələndirirlər. (10)

Digər bir mənbədə isə, inzibati ədliyyə ideyası ilk dəfə burjua cəmiyyətində meydana çıxaraq özünün sonrakı inkişafını Fransada, Almaniyada və Avstriyada tapması iddia edilir. (11)

Tarixə diqqət yetirdikdə inzibati məhkəməyə dair ilkin əlamətlərin məhz hələ qədim Roma dövrünə təsadüf etdiyi görünür. Araşdırma nəticəsində məlum olur ki, qədim Romada, hətta həmin dövrdə Yunanıstanda azad insanların hüquqlarına xüsusi önəm verildiyindən hüquq zaman-zaman inkişaf etdikcə də azad şəxslərin hüquqlarının vəzifəli, səlahiyyətli şəxslər tərəfindən pozulmasının, onlar tərəfindən edilən özbaşınalığın, sui-istifadənin qarşısının alınması üçün müdafiə hüququ tanınırdı.

Belə ki, Roma hüququnda cavabdehin şəxsiyyəti üzrə verilən iddialar *actiones in rem* (əşya iddiaları) və *actiones in personam* (şəxsi iddialar) adlanan iki qrupa ayrılırdı. Əşya iddiaları isə özlüyündə aşağıdakı şəkildə üç qrupa bölünürdü: 1. *actiones rei persecutoriae* (pozulmuş əmlak hüquqlarının bərpasına yönələn iddialar); 2. *actiones poenales* (cavabdehin cəzalandırılması məqsədilə cərimə tələbinə dair iddialar); 3. *actio mixtae* (vurulmuş zərərin ödənilməsinə və eyni zamanda da cavabdehin cəzalandırılmasına yönələn iddialar). (12)

Müddəaya əsasən qeyd etmək olar ki, Romada mövcud olan iddialar, o cümlədən vətəndaşların apellyasiya hüququna malik olmaları, vurulmuş ziyana qarşı müdafiənin təmin edilməsi üçün xalq yığıncağına müraciət hüququnun olması inzibati məhkəmənin ilk rüseymlərinin elə qədim Romada yarandığını sübut edir.

O cümlədən, mənbələrdə qeyd olunur ki, Afinada azad şəxsiyyətin toxunulmazlığı hüququ qanunla qorunurdu. Hər bir yüksək seçkiləli vəzifəli şəxs öz vəzifəsinin icrasına başlamazdan öncə and içirdi ki, məhkəmənin hökmü olmadan heç kimi həbs etməyəcək. (13)

Bəllidir ki, digər məhkəmə icraatları kimi inzibati məhkəmə icraatı da anidən formalaşan, konkret quruluşa, əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş dəqiq funksiyalara malik olan anlayış olmamaqla müxtəlif inkişaf mərhələlərindən keçmişdir.

İnzibati məhkəmənin ilkin formalarına qədim dövrlərdə rast gəlinəndə deyilsə də müasir dövrdə mövcud olan inzibati məhkəmələr ilə onlar arasında köklü fərqliliklərin olduğu danılmazdır. Müasir dövrün inzibati məhkəmə sisteminə orta əsrlər baxışı daha

uyğun gəlir. Lakin orta əsrlərə də diqqət yetirdikdə xarici dövlətlər inzibati mübahisələrə dair ədalət mühakiməsini inzibati ədliyyə, inzibati məhkəmə və s. kimi sözlərlə ifadə edirdilər. İnzibati məhkəmələr formalaşana kimi bu səpkidə yaranan mübahisələrə baxmaq səlahiyyəti aidiyyəti qaydada ümumi məhkəmələrə aid edilmişdir.

Zaman keçdikdə, cəmiyyət müasir tələblərə əsasən formalaşdıqca hüquq sistemində də müəyyən dəyişikliklərin edilməsi labüd olmuş, mübahisələrin kateqoriyalarına mü-tənəsib, daha obyektiv şəkildə araşdırılaraq hüquqi qiymət verilməsi üçün xüsusi səlahiyyətli məhkəmələr yaradılmışdır ki, həmin məhkəmələrdən biri də xarici dövlətlərdə müxtəlif cür adlanan, lakin mahiyyətinə baxıldıqda ümumi anlam kəsb edən inzibati məhkəmələr olmuşdur. Onu da qeyd etməli lazımdır ki, müasir dövrdə rəsmi şəkildə ilk dəfə demək olar ki, insanların inzibati orqanlar tərəfindən pozulmuş hüquqlarının bərpası mümkünlüyü 1875-ci ildə Avstriyanın, 1899-cu ildə isə İtaliyanın qanunvericiliyində əks edilmişdir.

Ümumilikdə isə, haqlı olaraq, demək olar ki, hüquqi inkişaf konsepsiyasını rəhbər tutaraq inkişaf etməyi planlaşdıran böyük dövlətlər qanuna uyğun fəaliyyət göstərəcək, qanunvericiliklə təsbitlənmiş formada işlərə baxacaq, dövlətlə cəmiyyət arasında sabitliyini təmin etmək iqtidarında olan xüsusi səlahiyyətli inzibati məhkəmənin yaradılma labüdlüyünü görmüşlər.

Elə bunun nəticəsidir ki, artıq XIX əsrdən Almaniya, Fransa, İtaliya, İspaniya və bunun kimi çoxsaylı Avropa dövlətlərində inzibati orqanların özbaşınalığına son qoyulması məqsədilə inzibati məhkəmələr yaradılmışdır.

Mənbələrdə A.N.Artomonov təşkilati

prinsipə əsasən, tarixən inzibati ədliyyənin üç əsas modelinin formalaşdığını yazır: 1. inzibati ədliyyə funksiyalarının ümumi yurisdiksiya məhkəmələrinə həvalə olunduğu unifikasiya edilmiş model (ABŞ, B. Britaniya, Kanada); 2. inzibati ədliyyə orqanlarının icra hakimiyyəti sisteminə daxil olduğu idarəetmə tipli model (fransız modeli) (Fransa, Portuqaliya, Yunanıstan); 3. ixtisaslaşdırılmış inzibati məhkəmələrin vahid məhkəmə sisteminin bir hissəsi olduğu məhkəmə tipli model (alman modeli) (Almaniya, Avstriya, Finlandiya). (14)

Müəlliflər tərəfindən fərqli yanaşmaların, bölgülərin olmasına birmənalı olaraq qeyd edilməlidir ki, inzibati mübahisələrə baxan orqanın inzibati ədliyyə, kvazi məhkəmə, inzibati məhkəmə şəklində adlandırılması həmin orqanın nə məqsədlə yaradılmasını, səlahiyyət dairəsini, mahiyyətini dəyişdirmir. Müxtəlif şəkildə bölgülərin isə olması həmin xarici dövlətlərin daxili quruluşu, idarəetmə sistemi, hüquqi tənzimlənmə mexanizmləri, inkişafı və s kimi amillər ilə bağlıdır ki, bu da əslində normal haldır.

Hüququn digər sahələrində olduğu kimi, inzibati hüququn da əsas mənbə rolunu konstitusiyaya təşkil edir. Belə ki, hüquqi dövlət quruculuğu təsbitlənmiş, konstitusiyaya ilə fəaliyyət göstərən ölkələrin əksəriyyətində məhkəmə hakimiyyəti barədə normalar birbaşa və ya dolay yolla konstitusiyada və yaxud digər qanunvericilik aktlarında təsbit edilir. Nümunə olaraq göstərmək olar ki, Amerika Birləşmiş Ştatları, Rumıniya, Yaponiya, İspaniya və bir neçə başqa ölkələrin konstitusiyalarında inzibati ədliyyə institutu birbaşa olaraq təsbit olunmayıb. Almaniya, Çexiya, Fransa kimi bir sıra dövlətlərin isə konstitusiyalarına nəzər yetirdikdə yalnız, inzibati

ədliyyənin ali orqanlarına dair müddəalara rast gəlinəndi görünür. (15)

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, inzibati hüquqi mübahisənin predmetinə konkret nəyin daxil edildiyi barədə vahid yanaşma yoxdur. Müasir hüquq sistemi inkişaf etdikcə bu sahədə aparılan araşdırmalar üzrə müəlliflər inzibati hüquqi mübahisənin nə olması, onun mahiyyəti barədə fikirlər, mülahizələr irəli sürürlər. İlk əvvəllər obyektiv hüququn müdafiəsinə istiqamətlənmiş inzibati məhkəmə sonradan həm də subyektiv hüquqların, eləcə də mənafeələrin də müdafiəsini təmin etmişdir.

Müəllif M.S. Aslanov hesab edir ki, inzibati-hüquqi mübahisə dedikdə maddi-prosesual inzibati hüquq münasibətlərinin elə bir kompleks tipi nəzərdə tutulur ki, tərəflər arasında dövlət idarəçiliyi prosesində meydana çıxan konfliktlər nəticəsində yaranan ziddiyyətlərin mövcudluğu və ya qanunçuluğa olan baxışların üst-üstə düşməməsi ilə xarakterizə edilsin. (16)

Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, tərəflər arasında mövcud istənilən mübahisəni inzibati mübahisə kimi qiymətləndirmək də düzgün deyil. Mübahisənin inzibati xarakterli olması üçün bir tərəfin mütləq şəkildə inzibati səlahiyyətli orqan olması, qəbul etdiyi aktın isə inzibati məzmunlu olması vacibdir. Bundan sonra tərəflər arasında yaranmış mübahisə verilən inzibati iddiada təsbitini tapdıqda mövcud mübahisəyə inzibati hüquqi mübahisə kateqoriyasına daxil olur.

Onu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, ədəbiyyata nəzər yetirdikdə inzibati mübahisənin xüsusi hüquqdan formalaşan mübahisələrdən fərqləndirilən mühüm iki elementinin olduğu bəlli olur. Bu iki element özünü maddi və prosesual formada göstərir. Qeyd

olunan iki əsas elementlər mübahisənin xüsusi hüquqa, ümumi hüquqa və yaxud inzibati hüquqa aid olduğunu təsdiqləyən zəruri amillərdir.

Hüquqi mübahisənin növlərindən olan inzibati mübahisə inzibati aktlarla və ya hərəkətlərlə (hərəkətsizliklə) hüquqları, azadlıqları və ya qanuni mənafeləri pozulan şəxslərin öz müdafiə hüququnu həyata keçirən üsullardan biridir.

Müəllif A.B.Zelentsovun fikrincə isə inzibati hüquqi mübahisənin xüsusiyyətlərinə aşağıdakılar daxildir:

– dövlət idarəetməsi sferasında icra hakimiyyəti orqanlarının öz idarəetmə funksiyalarını həyata keçirməsi prosesində yaranması;

– tərəflərindən biri kimi fərdlərin və ümumi idarəetmə orqanlarının çıxış etməsi;

– tərəflərinin biri-birilə hüquq münasibətlərində olmamasına baxmayaraq aralarındakı faktiki əlaqələrin xarakterinə, sosial rollarına və bu əlaqələr sistemində hüquq normaları ilə təşkilati cəhətdən qeyri-barəbər olması;

– bu mübahisələrin tərəflərindən biri kimi mütləq ümumi idarəetmə orqanının çıxış etməsi;

– məhkəməyə iddia ərizəsinin verilməsi yolu ilə qaldırılması;

– predmeti kimi həm subyektiv ümumi hüquqların (vəzifələrin) və inzibati aktların qanuniliyinin, həm də yalnız inzibati aktların qanuniliyinin çıxış etməsi;

– müəyyən hüquqi prosedur qaydalara əsasən qaldırılması və həll olunması. (4)

Hazırkı dövrdəki münasibətlər, inzibati hüququn predmeti inzibati mübahisələrin mövcudluq səbəbinin birbaşa olaraq inzibati aktlar və eləcə də hərəkət və hərəkətsizlik

olduğunu göstərir. İnzibati akt dedikdə, onu da nəzərə almaq lazımdır ki, mənbələrdə inzibati aktın məzmununa dair də müxtəlif fərqli yanaşmalar mövcuddur. Belə ki, inzibati aktın idarəetmə aktı, idarəetmənin hüquqi aktı, idarəetmənin rəsmi aktı şəklində qiymətləndirilməsinə rast gəlinir.

Azərbaycan Respublikasının inzibati hüquqi münasibətlər predmetinə nəzər yetirdikdə isə ölkəmizdə də inzibati mübahisələrin əsasını ilkin olaraq inzibati aktlar, həmçinin də hərəkət və hərəkətsizlik təşkil etdiyi məlum olur. İnzibati aktlara dair fikirlər isə konkret olaraq qanunvericilik aktlarında göstərilmişdir.

“İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda inzibati aktın anlayışı “inzibati orqan tərəfindən ümumi (publik) hüquq sahəsinə aid olan müəyyən (konkret) məsələni nizama salmaq və ya həll etmək məqsədilə qəbul edilmiş və ünvanlandığı hüquqi və ya fiziki şəxs (şəxslər) üçün müəyyən hüquqi nəticələr yaradan qərar, sərəncam və ya digər növ hakimiyyət tədbiridir” şəklində qeyd olunur. (17)

İnzibati mübahisələrin əsasını təşkil edən hərəkət və hərəkətsizliyə gəldikdə isə qeyd edilməlidir ki, hərəkət və hərəkətsizlik inzibati aktla bağlı olmayan, yəni inzibati aktın qəbulu, icra edilməsi ilə əlaqəli olmayan tərəfin hüquqlarına, mənafeyinə toxunan, xələl gətirən hərəkətlər hesab edilir. İnzibati hərəkətin və ya hərəkətsizliyin məzmunu, anlayışı, mahiyyəti ilə bağlı qanunvericilikdə konkret, vahid fikir, yanaşma olmasa da inzibati məhkəmə münasibətlərini tənzimləyən prosessual qanunvericilik aktlarında dolaylı yolla da olsa bu ifadənin nəyi ehtiva etdiyi qənaətinə gəlmək olur. İnzibati prosessual qanunvericilikdə təsbit edilmiş iddia növlərinə daxil öhdəliyin icrası haqqında, müəyyən hərəkət

kətləri etməkdən çəkinməyə dair iddiaların mahiyyətinə nəzər yetirdikdə mübahisənin inzibati aktla deyil, hərəkət və yaxud hərəkətsizliklə bağlı olduğu aydın olur.

Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bəzən, inzibati mübahisənin inzibati aktdan, yaxud da hərəkət və hərəkətsizlikdən yaranmasına dair fikir ayrılıqları da mövcud olur. Belə ki, ziyana səbəb olmuş hərəkətlə bağlı verilən iddianın hərəkətdən, yoxsa ki, inzibati aktdan meydana gəlməsi müəlliflər arasında fikir ayrılıqlarına, mahiyyət etibarilə müəyyən anlaşmazlığın yaranmasına səbəb olur.

Burada əsas diqqət yetirilməsi vacib məqam vurulmuş ziyanın inzibati aktdan və yaxud da müstəqil şəkildə hansısa aktla əlaqədar olmayaraq törəfilməsi araşdırılmalıdır. Əslində isə inzibati mübahisənin inzibati aktdan və yaxud hərəkət və hərəkətsizlikdən yarandığını fərqləndirmək mövcud inzibati mübahisənin daha obyektiv şəkildə həll araşdırılmasına, qanuni və əsaslı yekun məhkəmə aktının qəbul edilməsinə zəmin yaradır.

Qeyd olunanları ümumiləşdirərək inzibati hüquqi mübahisələrlə bağlı aşağıdakı qənaətə gəlmək mümkündür. Haqlı fikirdir ki, inzibati mübahisələr qeyri-bərabər tərəflər arasında mövcud olsa da, mövcud mübahisə inzibati münaqişə sferasında daxil edildikdən sonra qanunvericiliklə tərəflərin prosessual vəzifələri eyniləşir və mühakimə edilmək üçün bərabər hüquqlara malik olurlar. İnzibati məhkəmənin əsas vəzifəsi inzibati orqanın tərəfindən çıxış etməyərək, bərabərliyi təmin edərək ədalətin bərqərar olmasına zəmin yaratmaqdır.

Cəmiyyətlə dövlət arasında inzibati icraat, inzibati münasibətlər zəminində yaranmış inzibati mübahisələri həll etməkdə səlahiyyətli olan inzibati məhkəmələr dövlətin idarət-

məsində geniş səlahiyyətlərə malik inzibati orqanların özbaşınalığının, qanuna sığmayan fəaliyyətinin tənzimlənməsində, ümumilikdə isə ədaləti bərqərar edərək xalqın dövlətə olan inamının, etimadının yüksəldilməsində mühüm vasitədir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. II cild. Bakı: Çıraq, 1999, s. 282.
2. Əfəndiyev M.Ə. Sosiologiya. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2009, s. 447.
3. Тихомиров Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. М., 1997, с. 213.
4. Зеленцов А.Б. Административно-правовой спор (теоретико-методологические подходы к исследованию) // Правоведение, 2000, № 1, с. 79.
5. Mehdiyev R.Ə. Fəlsəfə: Dərs vəsaiti. Bakı: Şərq-Qərb, 2010, s. 346.
6. Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin yaranması və inkişafı / Elmi red. M.F.Məlikova. Bakı: Çarşıoğlu, 2008, s. 11.
7. Dövlət idarəçilik nəzəriyyəsi / S.T.Qəndilovun redaktəsi ilə. Bakı: Elm və təhsil, 2010, s. 361.
8. Бойцова В. Нужна ли нам административная юстиция // Советская юстиция, 1993, № 7, с. 12-13.
9. Слепченко Е.В. Административное судопроизводство: понятие, единство и дифференциация. Электронный ресурс, 2009; Зеленцов А.Б. Административно правовой спор (теоретико-методологические подходы к исследованию) // Правоведение, 2000, № 1, с. 69.
10. Ковалеский М.М. Опыты по истории юрисдикции налогов во Франции с XIX века до смерти Людовика 14. Т.1. М., 1876, с. 6-7; Тарановский В.Ф. Отзыв на сочинение С.А. Корфа "Административная юстиция в России" (Т. 1-2. СПб., 1910). Юрьев, 1910, с. 19-20.
11. Салищева Г.Н. Гражданин и административная юрисдикция в СССР. М.: Наука, 1970.

12. Иск в гражданском судопроизводстве. Сборник / Под ред. О.В.Исаенковой. М.: Волтерс Клувер, 2009, с. 78.
13. Aslanov M.S. Azərbaycanca inzibati ədliyyə. Bakı: Azər nəşr, 2009, s. 9.
14. Аргамонов А.Н. Формирование и развитие органов административной юстиции в России. Автореф. дисс. ... к.ю.н. М., 2004, с.13.
15. Конституционное (государственное право) зарубежных стран. В 4 т. Тома 1– 2. Часть общая. Учебник / Отв. ред. проф. Б.А.Страшун. М.: БЕК, 2000.
16. Aslanov M.S. İnzibati hüquqi mübahisənin əlamətləri / Qloballaşan cəmiyyətdə hüquq elminin aktual problemləri” mövzusunda elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2009, s. 25.
17. “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2012, s. 5.
18. Beynəlxalq (publik) hüquq kursu. Dərslük E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı: «Günəş-B» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsi, 2018, I cild, ümumi hissə, 752 s.; II cild, xüsusi hissə, 704 s.

THEORETICAL AND LEGAL BASIS OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Mammadova Konul Rafiq

The jurisdiction of the courts administering justice includes the resolution of various kinds of disputes, the resolution of disputes between people, state and non-state bodies on the merits, and the determination of the most optimal legal solution.

Like other courts, administrative courts play an unprecedented role in protecting human rights and freedoms. The Administrative Court can help resolve legal conflicts due to its legal guarantees and restorative capacity.

Compliance with the rules of honest, lawful, lawful and fair behavior in relations arising from the fact that government bodies are a means of communication between the state and citizens and individuals, positively influences the formation of satisfaction and trust of citizens in the administrative sphere.

In a state governed by the rule of law, administrative prosecutions are a means of communication with the public and, as an important feature, a justice mechanism as a judicial branch that opposes administrative proceedings affecting the rights and interests of those whose rights are violated.

The article analyzes the theoretical and legal basis of administrative proceedings in justice and systematically examines their important role in the restoration of violated rights in the administrative sphere.

Keywords: law and freedom, justice, administrative proceedings.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Мамедова Кенуль Рафиг гызы

В компетенцию судов, отправляющих правосудие, входит разрешение разного рода споров, разрешение споров между людьми, государственными и негосударст-

венными органами по существу и определение наиболее оптимального юридического решения.

Как и другие суды, административные суды играют беспрецедентную роль в защите прав и свобод человека. Административный суд может помочь разрешить правовые конфликты благодаря имеющимся у него правовым гарантиям и реституционному потенциалу.

Соблюдение правил честного, законного, законного и справедливого поведения в отношениях, вытекающих из того, что органы управления являются средством общения государства с гражданами и отдельными лицами, положительно влияет на формирование удовлетворенности и доверия граждан в административной сфере.

В правовом государстве административное преследование - это средство общения с общественностью и, как важная особенность, механизм правосудия как судебная ветвь власти, которая выступает против административных процедур, затрагивающих права и интересы тех, чьи права нарушаются.

В статье анализируются теоретические и правовые основы административного судопроизводства в правосудии и систематически исследуется их важная роль в восстановлении нарушенных прав в административной сфере.

Ключевые слова: закон и свобода, правосудие, административное производство.

İDARİ UYGULAMANIN TEORİK VE HUKUKİ TEMELLERİ

Mammadova Konul Rafiq gizi

Adaleti idare eden mahkemelerin yargı yetkisi, çeşitli türden anlaşmazlıkların çözümünü, insanlar, devlet ve devlet dışı organlar arasındaki esasa ilişkin anlaşmazlıkların çözümünü ve en uygun hukuki çözümün belirlenmesini içerir.

Diğer mahkemeler gibi, idare mahkemeleri de insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında benzersiz bir role sahiptir. İdari dava, sahip olduğu yasal garantiler ve onarıcı potansiyel aracılığıyla yasal çatışmaların çözülmesine yardımcı olabilir.

İdari organların devletin vatandaşlar ve bireylerle iletişim aracı olmasından doğan ilişkilerde dürüst, hukuka uygun, hukuka uygun, adil davranış kurallarına uyulması, idari alanda vatandaş memnuniyetinin, güveninin ve güveninin oluşmasında olumlu etki yapmaktadır.

Hukukun üstünlüğü ile yönetilen bir devlette, idari yargılama, devlet ile toplum arasında bir iletişim aracıdır ve önemli bir özellik olarak bile, hakları ve menfaatleri ihlal edilen kişilerin hak ve çıkarlarını etkileyen idari işlemlere karşı çıkan bir yargı organıdır.

Makale, adaletteki idari işlemlerin teorik ve hukuki temelini analiz etmekte ve idari alanda ihlal edilen hakların restorasyonundaki önemli rolünü sistematik olarak incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: haklar ve özgürlükler, adalet, idari işlemler.

